

De Belgische declaratoire vordering en het niet-vergoedende aansprakelijkheidsrecht

Pieter GILLAERTS

 INTERSENTIA

Antwerpen – Gent – Cambridge

Het onderzoek werd afgesloten op 1 juni 2020.

Bij de foto “Op weg naar de horizon” van Heleen Keuleneer:

We zijn voortdurend op weg naar de volgende horizon, ons nieuwe doel, vaak zonder stil te staan bij de weg die we bewust of onbewust kiezen. Deze foto van een IJslands landschap bij valavond toont een verharde weg die naar de einder kronkelt. Wie stilstaat bij de mogelijke paden daarheen, ziet evenwel ook een weg over het gras, een rivier en wegen aan de overkant van het water. Gedeeltelijk lopen de verschillende wegen gelijk, vertonen ze gelijkaardige kronkels en vergen ze vergelijkbare inspanningen van wie ze bewandelt. Toch is elke weg finaal anders, zijn er andere vereisten om hem te gebruiken en leidt hij tot een ander doel. Dat geldt ook voor onderzoek in het algemeen en de thematiek van dit boek in het bijzonder. De doelstellingen van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht kunnen op verscheidene manieren worden nagestreefd, elke weg met zijn eigen mogelijkheden en beperkingen. De declaratoire vordering vormt daarbij een vooralsnog weinig begaan pad dat dankzij dit boek als gids klaar is om in de praktijk te worden bewandeld.

De Belgische declaratoire vordering en het niet-vergoedende aansprakelijkheidsrecht

Pieter Gillaerts

© 2020 Lefebvre Sarrut Belgium NV
Hoogstraat 139/6 – 1000 Brussel

ISBN 978-94-000-1288-2
D/2020/7849/178
NUR 822
Gedrukt in de Europese Unie

Verantwoordelijke uitgever: Paul-Etienne Pimont, Lefebvre Sarrut Belgium NV
Lay-out: Crius Group, Hulshout
Omslagontwerp: Danny Juchtmans – www.dsigngraphics.be
Omslagbeeld: “Op weg naar de horizon”, Heleen Keuleneer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kunnen noch de auteurs noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

Dit boek is eveneens digitaal beschikbaar op www.stradalex.com en www.jurisquare.be.

Aan Heleen

WOORD VOORAF

Beste lezer,

Voor u ligt een uniek boek.

Het is, na het proefschrift van prof. dr. Wannes Vandebussche over bewijs en onrechtmatige daad, het tweede dat voortspuit uit de onderzoekssamenwerking tussen de Instituten voor gerechtelijk recht en verbintenissenrecht van de KU Leuven waarmee een brug wordt geslagen tussen het publiek- en het privaatrecht. Het proefschrift van dr. Pieter Gillaerts verbindt het materiële en procedurele recht op een innovatieve en veelbelovende manier met elkaar. Dat gegeven alleen al maakt dit werk bijzonder en verklaart het tweestemmige karakter van dit woord vooraf.

Het onderzoek van Pieter vult twee leemtes. In het kader van de multifunctionaliteit van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht, wordt de onrechtmatige daadsvordering in toenemende mate aangewend voor (louter) andere doelstellingen dan de traditionele vergoeding van schade in natura of bij equivalent. Die evolutie is niet evident. Een onrechtmatige daadsvordering vergt immers het bewijs van fout, schade en oorzakelijk verband. Bij het nastreven van louter niet-vergoedende doelstellingen, moeten die voorwaarden zo ruim worden ingevuld om de vordering ontvankelijk en gegrond te kunnen verklaren, dat het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht gedenatureerd wordt. In het privaatrechtelijke debat daarover werd voorafgaand aan voorliggend onderzoek te weinig rekening gehouden met het procedurele kader waarin die evolutie moet of kan passen. Dit onderzoek brengt, voor het eerst, die niet-vergoedende doelstellingen of functies van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht (zoals preventie, repressie en rechtshandhaving) op een volledige, grondige, systematische en kritische wijze in kaart. Bovendien neemt Pieter aansluitend het procedurele kader als invalshoek. Die keuze is vernieuwend en origineel.

Het tweede deel van het proefschrift besteedt met name aandacht aan de verklaring voor recht of declaratoire vordering als middel om die niet-vergoedende doelstellingen te bereiken. Dit instrument, dat zijdelings aan bod komt in artikel 18, tweede lid Ger.W., was vooralsnog een onderontwikkeld en stiefmoederlijk behandeld leerstuk in het Belgische procesrecht. Dit proefschrift vult die lacune meer dan op. Het is het eerste omstandige Nederlandstalige rechtswetenschappelijke werk over de declaratoire vordering. Op gefundeerde wijze toont de auteur

de meerwaarde, de mogelijkheden maar ook de valkuilen van dit procesrechtelijk instrument aan. Dit onderzoek zal gegarandeerd voor de komende jaren een baken zijn in de verdere ontwikkeling van de declaratoire vordering in de rechtspraak en rechtsleer en – hopelijk – in wetgeving.

De manier waarop dit proefschrift is geconcipieerd, is indrukwekkend. Naast de kunde van Pieter om verschillende deelaspecten van zijn onderzoek in de diepte te fileren, heeft hij ook de gave om die te plaatsen binnen een ruimer en coherent opgebouwd normatief kader. Zijn methode voor het beantwoorden van alle onderzoeksvragen vormt een uitstekend bronnenonderzoek, dat resulteert in zeer mooi uitgevoerde en functioneel opgevatte rechtsvergelijking. Zowel de (meer ontwikkelde) Nederlandse verklaring voor recht als de Duitse *Feststellungsklage* zijn sterke bouwstenen waaraan de Belgische declaratoire vordering wordt getoetst. Dit boek is daarenboven vlot geschreven, helder gestructureerd en vlot toegankelijk.

De koppeling van het onderzoek naar de declaratoire vordering aan het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht heeft een aantal troeven. Pieter heeft zo een louter traditionele analyse van het procesrecht in het algemeen en van de declaratoire vordering in het bijzonder kunnen overstijgen. Daardoor was zijn project ook haalbaar. Sommige vragen die ten grondslag liggen aan het project hadden uiteraard ook op een breder niveau onderzocht kunnen worden, maar de koppeling aan het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht zorgde voor een beperkende functie. Tot slot maken de specifieke knelpunten uit het aansprakelijkheidsrecht de onderzoeksvragen uitdagend en relevant. Dat neemt niet weg – ondanks het feit dat het speelveld gefocust was – dat de onderzoeksresultaten van dit proefschrift ruimer inzetbaar zijn. Op het eind van de rit slaagt Pieter erin om een algemeen procesrechtelijk kader uit te tekenen voor de declaratoire vordering. Pieter heeft, zoals hij in de inleiding schrijft, geen specifieke declaratoire vordering voor het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht willen creëren. De conclusies overstijgen dit. Een van de grote verdiensten is dat Pieter het Belgische recht heeft getoond dat er niet alleen een *preventieve* declaratoire vordering mogelijk is maar ook een *curatieve* declaratoire vordering en dat hij dat onderscheid ook heeft uitgetekend. De declaratoire vordering is voortaan niet meer onderontwikkeld, niet meer verwaarloosd en hoeft dus in de toekomst niet meer onderbenut te zijn. Naast die bereikte meerwaarde voor het procesrecht, is hij er ook in geslaagd de meerwaarde voor het aansprakelijkheidsrecht te bereiken: vermijden dat het aansprakelijkheidsrecht gedenatureerd wordt.

Het was voor ons, als promotoren, bijzonder aangenaam en leerrijk om Pieter te mogen begeleiden bij dit werk. Zijn prijs voor beste bachelorstudent KU Leuven, Campus Brussel, schepte een eerste vermoeden van zijn uitzonderlijke talenten. Als student in de onderzoeksmaster ging hij op dit elan verder en behaalde hij een

20/20 voor zijn masterscriptie over de veelheid aan verspreide mogelijkheden om de schadevergoeding te matigen en dus af te wijken van het principe van integrale schadeloosstelling. Dit unieke resultaat leverde het ultieme bewijs dat Pieter in de wieg gelegd was voor fundamenteel onderzoek. Tijdens zijn doctoraatstraject is hij verder gegroeid mede dankzij een onderzoeksverblijf aan het *Utrecht Centre for Accountability and Liability Law* en het Max Planck Instituut in Luxemburg, met de al aangestipte sterke rechtsvergelijking in zijn proefschrift als vrucht. Hij is inmiddels ook stevig ingebed in een aantal onderzoeksgroepen, zoals de *Grotius-Pothier University Research Group in Comparative Law* en het Interuniversitair Centrum voor Aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht.

Zijn wetenschappelijke nieuwsgierigheid, zijn energieke aanpak, zijn onverstoortbaar vermogen om te plannen en de nauwgezetheid waarmee hij zijn proefschrift in elkaar heeft gepast, zijn zovele blijken van zijn kwaliteiten als academicus. We zijn Pieter voor dit alles heel oprecht dankbaar en we zullen de herinnering aan zijn geslaagde jaren aan de Valk levenslang koesteren.

Leuven, 20 oktober 2020

Stefaan VOET en Ilse SAMOY

DANKWOORD

Dit boek bevat een licht gewijzigde versie van mijn proefschrift “De rol van de Belgische declaratoire vordering bij het nastreven van de niet-vergoedende doelstellingen van het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht”. Ik verdedigde mijn proefschrift met succes openbaar op 19 juni 2020 aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de KU Leuven. Dit dankwoord bij de commerciële editie vormt mijn verklaring van dankbaarheid en erkentelijkheid voor al wie de voorbije jaren heeft bijgedragen tot het handhaven van de uitgezette koers en het voorkomen van moeilijkheden.

Mijn dankbaarheid gaat ten eerste uit naar mijn promotor, prof. dr. Stefaan Voet, en mijn copromotor, prof. dr. Ilse Samoy. Elk met hun eigen begeleidingsstijl vormden ze een complementair duo dat me op koers hield.

Prof. dr. Voet gaf me de vrijheid mijn eigen weg te zoeken en de horizon te verkennen, die dankzij zijn duwtje in de rug al gauw verder kwam te liggen dan de Belgische landsgrenzen. Daarbij hield hij een oogje in het zeil door een welgemeend telefoontje vanop een internationale luchthaven of door mijn kantoor binnen te wandelen om te polsen of alles goed verliep. Steeds was hij rechtdoorzee en die oprechtheid heb ik altijd gewaardeerd. De voorbije jaren brachten soms woelige wateren om te doorzwemmen, maar zijn vertrouwen en geloof in mij zijn nooit kopje-onder gegaan. Ik ben dankbaar voor de steun, het vertrouwen en de kansen die hij me heeft geschonken.

Als eerste stuurvrouw stond prof. dr. Samoy klaar om het roer over te nemen en haar betrokkenheid maakte van haar een tweede promotor. Ze is een uitstekende coach, met een luisterend oor, begrip en wijze raad in overvloed. Tijdens onze aangename gesprekken is niet alleen haar grondige kennis van het recht me opgevallen, maar ook hoe ze in het leven staat. Ze vormt voor mij een boegbeeld van integriteit, met een hart van goud en een bijzonder warme persoonlijkheid. Ik ben dankbaar voor de opportuniteiten die ze me bood om te groeien als onderzoeker, als academicus, maar evenzeer als mens.

Ten tweede gaat mijn dankbaarheid uit naar de overige leden van de examencommissie. Ik besef maar al te goed de inspanningen die ze hebben geleverd om mijn omvangrijke proefschrift door te nemen. Hun constructieve opmerkingen en suggesties vormen het bewijs dat zij hun taak ter harte hebben genomen en ze tilden het proefschrift naar een hoger niveau.

Prof. dr. Benoît Allemeersch bedank ik voor zijn waardevolle inzichten en de vlotte samenwerking op afdelings- en teamniveau. Hij was een tweede copromotor en wist op de juiste momenten het gepaste advies te geven. Zijn mensenken-

nis is bewonderenswaardig, maar mijn bewondering gaat nog meer uit naar de manier waarop hij daarvan gebruikmaakt. Hij heeft mee gezorgd voor de hecht-
heid en samenhang van de afdeling Publiekrecht – het Leuven Centre for Public
Law – en weet verder te kijken dan het eigen belang. Hij is in vele opzichten een
voorbeeld voor mij.

Prof. dr. Anne Keirse wens ik te bedanken voor de vruchtbare gedachte-uit-
wisselingen, het warme welkom aan het Utrecht Centre for Accountability and
Liability Law, en de fijne projecten waaraan ik mocht deelnemen. Ze heeft het hart
op de juiste plaats en een aanstekelijke toewijding om de maatschappij vooruit te
helpen.

Ik dank prof. dr. Bart Krans voor zijn oprechte en kritische blik op het proef-
schrift, alsook voor de vriendelijkheid en de humor waarmee hij zijn kritische
bedenkingen en opmerkingen wist te delen.

Ten slotte dank ik em. prof. dr. Jacques Herbots voor het in goede banen leiden
van de openbare verdediging met de charme die hem eigen is.

Ten derde gaat mijn dankbaarheid uit naar de omgeving waarbinnen mijn
doctoraat tot stand is kunnen komen. Niets groeit zonder een vruchtbare omge-
ving waarin het goed gedijt. Bij het team Gerechtelijk Recht van het Leuven Cen-
tre for Public Law en verbonden aan het Instituut voor Verbintenissenrecht vond
ik aan de KU Leuven die geschikte omgeving.

Inzet voor onderwijs en kwaliteitsvol onderzoek zijn binnen het team Gerech-
telijk Recht steeds gepaard gegaan met aandacht en zorg voor anderen. De eer-
ste dag in mijn kantoor werd dat meteen duidelijk toen de vorige bewoner, dr.
Sven Sobrie, mij niet alleen een whiteboard achterliet waar ik gretig gebruik
van heb gemaakt, maar ook verschillende instructies over het reilen en zeilen
op onze gang. Collega dr. Els Vandensande stond klaar met raad en daad, zelfs
nadat ze zelf succesvol haar proefschrift verdedigde. Ze vormt een inspiratiebron
door haar tomeloze maatschappelijke engagement. Ze liet me de zorg voor onze
onderwijsverantwoordelijkheid aan de UHasselt na die ik de voorbije jaren nauw
ter harte heb genomen. Prof. dr. Allemeersch en prof. dr. Voet stonden aan het
roer maar ik wens Caroline Daniels uitdrukkelijk te bedanken voor haar enorme
ondersteuning die ze de voorbije jaren heeft geboden. Ik zou vele projecten links
hebben moeten laten liggen als zij niet achter de schermen iedereen bijstond en
werk op zich nam. Bedankt ook aan onze vloot aan praktijkassistenten met wie ik
op een heel fijne manier heb mogen samenwerken.

Het Leuven Centre for Public Law vormt niet alleen een afdeling maar ook
een grote familie. Pater familias prof. dr. Kurt Willems wil ik bedanken voor het
samenhouden van die bonte familie en het ondersteunen van de talloze initiatie-
ven die erbinnen zijn ontstaan. Mijn collega's en vrienden van het Leuven Centre
for Public Law maakten als grote vrolijke bende elke werkdag eentje om naar uit
te kijken. Ik ben dankbaar voor de interessante gesprekken die we hebben gevoerd
over juridische kwesties en maatschappelijke ontwikkelingen, via een Pitch
Please, discussies in onze lounge of een spontaan gesprek op de gang. Ik hoop van

harte dat die open sfeer en de prachtige initiatieven zullen worden voortgezet, net zoals onze Leuven Blog for Public Law waarvoor ik naast alle auteurs ook in het bijzonder Marie Spinoy en Mathijs Van Westendorp wil bedanken. De voorbije jaren heb ik ten slotte dagelijks kunnen aanschouwen hoe de afdeling op een uitstekende ondersteuning kan rekenen van Marina Smeets, Sara Van Steyvoort en Karine Draeck, of het nu gaat over organiseren van een studiedag of een doctoraatsverdediging in coronatijden.

De derde verdieping van de Nieuwe Valk was de voorbije jaren mijn professionele thuis, maar ik ben mijn collega's van de afdeling Privaatrecht, in het bijzonder het Instituut voor Verbintenissenrecht, ontzettend dankbaar voor de tweede thuis die ik daar heb mogen vinden. Ik dank hen van harte voor alle fijne momenten, de aangename gespreken, de IVO's, de gezamenlijke projecten.

Aan onze Leuvense rechtsfaculteit heb ik kunnen zien hoe verschillende gelegingen zich in verscheidene gremia inzetten ter verbetering van het onderwijs, het onderzoek en het leven aan onze faculteit. Dank aan het bestuur, de leden van de POC en de faculteitsraad, de ABAP-delegatie, de studentenvertegenwoordigers, het Valks ecoteam en Lean-in. In het bijzonder wens ik ook mijn dank uit te spreken voor de doctoraatscommissie onder het deskundige voorzitterschap van professor Geert Van Calster. Ten slotte mag onze rechtenbibliotheek niet ontbreken. De kwaliteit van de dienstverlening en het aanbod zijn ongeëvenaard, ook tijdens een lockdown.

Ik ben trots om de KU Leuven mijn alma mater te mogen noemen, maar voeg daar met veel plezier aan toe mijn eerste stappen in de rechten aan de Brusselse campus – toen nog HUB – te hebben gezet. Het blauw van KU Leuven is in mijn herinneringen onlosmakelijk verbonden met het groen van de gebouwen in de Stormstraat.

Doctor in de rechten worden is een belangrijk moment dat uitnodigt om terug te kijken op het afgelegde traject vol ontmoetingen en kansen. Ik wens dan ook mijn dankbaarheid te uiten voor verschillende prachtige projecten en samenwerkingsverbanden waarbinnen ik gedreven en inspirerende mensen heb mogen ontmoeten.

A special thank you to all present and former participants and organizers of the prestigious Programme in European Private Law for Postgraduates. From Münster to Katowice and Genova, the programme proves how researchers can share knowledge, spread understanding and create friendships across Europe.

I have experienced similar dynamics within the Ius Commune Research School. It has been my pleasure and privilege to be part of the Ius Commune community, to be able to contribute to the Research School by organizing the Leuven Masterclass, to complete the excellent training program and to participate in the annual conferences. Having been awarded the Ius Commune Prize last year, is a tremendous honor. The Ius Commune Research School gives rise to great ideas and great friends. I wholeheartedly thank the board, the PhD representatives, the participants, organizers and members for contributing to this wonderful initiative.

Furthermore, I would like to express my gratitude for being part of the Grotius-Pothier university research group in comparative law. There is a lot to learn from each other across borders. The Grotius-Pothier project is a great example of how important rather informal discussions among researchers are in shaping the way we look at the law and at society.

Pitlo vatte het reeds goed samen: “[h]et recht is een product van ons denken. Het recht bevindt zich niet als eigen grootheid buiten de mens. Het recht is een schepping van de mens. Dientengevolge verandert het recht met de verandering in ons denken.” Het is van belang niet alleen te kijken naar de evolutie van het recht. We moeten ons als juristen in de eerste plaats bewust zijn van hoe de samenleving verandert.

Diezelfde filosofie is ook aanwezig bij het Interuniversitair Centrum voor Aansprakelijkheids- en Verzekeringsrecht. Ik waardeer dat niet alleen door het jaarlijkse ICAV-congres maar ook tijdens sessies specifiek voor doctorandi op een open, kritische en gepassioneerde manier over het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht wordt gesproken. De liefde of interesse voor een rechtsdomein overstijgt universitaire grenzen. Dank voor de bijzondere aandacht voor jonge onderzoekers en de bereidheid naar elkaar te luisteren om elkaars onderzoek te ontdekken en te helpen verbeteren.

Ik heb de eer en het plezier gehad om onderzoekers te mogen ontvangen uit binnen- en buitenland aan onze rechtsfaculteit. Op dit moment wens ik echter dankbaar te zijn voor het hartelijke welkom en de stimulerende omgeving waarop ik zelf steeds kon rekenen, in het bijzonder tijdens mijn onderzoeksverblijven.

De collega’s van UCALL en de andere fantastische mensen van het Molengraaff Instituut die ik heb mogen ontmoeten, dank ik hartelijk voor hun gastvrijheid. Ik heb me kunnen verdiepen in het Nederlandse recht en het Utrechtse leven. Bedankt ook voor de interessante discussies, in het bijzonder aan Elbert de Jong.

Furthermore, a special thank you to my colleagues at the Max Planck Institute Luxembourg for International, European and Regulatory Procedural Law. It has been a very stimulating environment, in which both the knowledge and helpfulness of the researchers have struck me.

Ik heb het beste voor het laatst bewaard, of beter: de besten. Dat ik vandaag gelukkig en dankbaar kan terugkijken op een geslaagd traject met de openbare verdediging van mijn proefschrift als orgelpunt, is dankzij de steun, vriendschap en liefde van mijn familie en vrienden.

Mijn lieve vrienden bedank ik om op tijd voor de nodige ontspanning te hebben gezorgd, voor al die pogingen om te vatten wat ik nu precies aan het onderzoeken was, om er ook te zijn bij de moeilijke momenten. Ik ben ontzettend dankbaar om jullie als vriend te hebben.

Ook mijn liefste familie en schoonfamilie wil ik van harte bedanken. Zij zagen soms sneller het licht aan het einde van de tunnel dan ikzelf. Waarover het precies

allemaal ging, was hen niet altijd even duidelijk, maar dat deed er ook niet toe. Hun steun speelde zich niet zozeer af in het hoofd maar vooral in het hart. En in mijn hart geloof ik dat wie er ook na de coronatijden niet meer fysiek bij kan zijn, op een of andere manier steeds aanwezig zal zijn.

Mijn broer zei ooit *“Is rechten niet gewoon overschrijven uit een codex en doctoreren overschrijven uit andere boeken?”* Zelfs mijn openbare verdediging zal hem niet op andere gedachten hebben gebracht, maar dat hoeft niet. Hij stond altijd klaar om alles te relativieren met veel zin voor humor. Bedankt daarvoor, broer.

Liefste mama en papa, jullie zijn er altijd voor mij geweest, zelfs wanneer jullie zelf met zorgen zaten. Wat ik vandaag heb bereikt, is meer jullie verdienste dan jullie waarschijnlijk zullen toegeven. Doorzettingsvermogen, zorg voor anderen, zin voor engagement, kritisch denken, jullie gaven het me allemaal met de paplepel mee. Bedankt voor jullie onvoorwaardelijke steun en onuitputtelijke geloof.

Liefste Heleen, jij bent de wind in mijn zeilen, de Poolster als ik het noorden kwijt ben, een ster die zelfs de donkerste nacht er niet van kan weerhouden te stralen. Soms wordt weleens gezegd *“Achter elke succesvolle man, staat een sterke vrouw”*. Dat is niet helemaal waar. Je stond ook voor me om me uit de wind te zetten of het voortouw te nemen. Je stond ook naast me als luisterend oor, als steun en toeverlaat. Je bent mijn rots in de branding. Mijn proefschrift draag ik op aan jou.

Ik sluit dit dankwoord af met een spreuk. In een consumptiemaatschappij met een cultuur van steeds meer hebben, waarin minder offlinecommunicatie leidt tot minder begrip en meer conflicten, vatten deze simpele woorden uit mijn grootmoeders huis samen wat telt:

Waar eenvoud woont en vrede, daar is nog waar geluk.

Pieter GILLAERTS

INHOUD

<i>Woord vooraf</i>	vii
<i>Dankwoord</i>	xi
<i>Afkortingen en verwijzingen</i>	xxiii
<i>Verkort weergegeven werken</i>	xxv
ALGEMENE INLEIDING	xliii
Titel I. Probleemstelling	2
1. Multifunctionaliteit	3
2. Flexibiliteit en grenzen	5
3. Declaratoire vordering als alternatief	9
Titel II. Methodologie	14
1. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrechtelijk luik	14
2. Burgerlijk procesrechtelijk luik	18
3. Intradisciplinair en evaluatief luik	22
Titel III. Opbouw in hoofdlijnen	23
DEEL I. (NIET-)VERGOEDENDE DOELEN VAN HET BELGISCHE GEMENE BUITENCONTRACTUELE AANSPRAKELIJKHEIDSRECHT	25
<i>Titel I.</i> <i>Inleiding en afbakening van het deelonderzoek</i>	27
Hoofdstuk 1. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht binnen het verbintenissen- recht	29
Afdeling 1. Verbintenissen en rechtsplichten	30
Afdeling 2. Nadere afbakening: het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht	39
Hoofdstuk 2. Aansprakelijkheidsrecht en remedies	47

Hoofdstuk 3.	
Doelstellingen, functies en effecten.	57
Hoofdstuk 4.	
Tussenbesluit Titel I	63
<i>Titel II.</i>	
<i>Van vergoedend naar niet-vergoedend, van primair naar secundair</i>	65
Hoofdstuk 1.	
Vergoeding (herstel) als hoofdfunctie met beperkingen.	67
Afdeling 1. Primaire functie	67
Afdeling 2. Beperkingen	82
Hoofdstuk 2.	
Preventie (ontrading) als belangrijke nevenfunctie.	89
Afdeling 1. Preventieve functie en preventieve werking	89
Afdeling 2. Beperkingen	107
Hoofdstuk 3.	
Repressie als oud én modern	123
Afdeling 1. Repressieve functie	123
Afdeling 2. Beknopte historische schets.	126
Afdeling 3. Repressie als hedendaagse aansprakelijkheidsfunctie?	130
Hoofdstuk 4.	
Schadespreiding	141
Afdeling 1. Schadespreiding in plaats van schadeverplaatsing.	141
Afdeling 2. Gevolgen van de schadespreidingslogica	145
Hoofdstuk 5.	
Handhavingsfunctie en instrumentaliseringstendens	147
Afdeling 1. Handhaving als paraplubegrip binnen instrumentaliseringstendens.	147
Onderafdeling 1. Normen afdwingen en creëren	147
Onderafdeling 2. Instrumentaliseringstendens	152
§ 1. Top-down	156
§ 2. Bottom-up	160

Afdeling 2. Handhaving als secundaire buitencontractuele aansprakelijkheidsfunctie	174
Hoofdstuk 6.	
Hybride functies	183
Afdeling 1. Publieke verantwoording	183
Afdeling 2. Staking onrechtmatigheid	185
Hoofdstuk 7.	
Verhouding tussen de doelstellingen	191
Afdeling 1. Op het snijpunt van publiek- en privaatrecht	191
Afdeling 2. Vergoedende functie als verplicht keurslijf	195
Onderafdeling 1. Niet-vergoedende doelen en effecten binnen compensatoir kader	197
Onderafdeling 2. Schade als groeimiddel en als grens	202
Onderafdeling 3. Van curatief naar preventief	211
Hoofdstuk 8.	
Tussenbesluit Titel II	219
<i>Titel III.</i>	
<i>Van belangenbescherming naar rechtsbescherming . . . . .</i>	<i>231</i>
Hoofdstuk 1.	
Rechtsschending binnengehaald in het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht	233
Hoofdstuk 2.	
Pleidooi voor een autonome benadering	241
Hoofdstuk 3.	
Tussenbesluit Titel III	245
<i>Titel IV.</i>	
<i>Tussenbesluit Deel I . . . . .</i>	<i>247</i>
DEEL II.	
BURGERLIJK PROCESRECHTELIJK BENADERD: DE DECLARATOIRE VORDERING ALS ALTERNATIEF	253
<i>Titel I.</i>	
<i>Terreinafbakening en eerste verkenning . . . . .</i>	<i>255</i>

Hoofdstuk 1.	
Burgerlijk procesrecht	257
Hoofdstuk 2.	
Enkele functies en elementaire noties	261
Afdeling 1. Functies burgerlijk procesrecht	261
Afdeling 2. Subjectief recht, <i>ius agendi</i> en vordering (in rechte)	268
Onderafdeling 1. Omschrijving van subjectieve rechten	270
Onderafdeling 2. Rechtsverschaffing bij subjectieve rechten	280
Onderafdeling 3. Gevolgen van de driedeling subjectief recht, <i>ius agendi</i> en eis	284
Afdeling 3. Declaratoire, constitutieve en veroordelende vonnissen	299
Onderafdeling 1. Verschillende vonnistypes	299
Onderafdeling 2. Declaratoir baselement	312
Hoofdstuk 3.	
Belangvereiste	327
Afdeling 1. Invulling belangvereiste	327
Onderafdeling 1. Processueel belang	327
Onderafdeling 2. Belang en subjectief recht	340
Onderafdeling 3. Belang en schade	344
Onderafdeling 4. Juridisch beschermd belang	345
Onderafdeling 5. Legitiem belang	351
Afdeling 2. Ratio belangvereiste	361
Afdeling 3. Beoordeling van het belang	367
Afdeling 4. Preventieve vorderingen als belangrijke en belang-rijke uitzondering	380
Onderafdeling 1. Actueel en <i>ad futurum</i>	382
Onderafdeling 2. Preventie(ve vorderingen) op de voorgrond	387
Hoofdstuk 4.	
Eerste verkenning vorderingenspectrum	397
<i>Titel II.</i>	
<i>Vordering tot verklaring voor recht</i>	405
Hoofdstuk 1.	
Omschrijving en situering	407
Afdeling 1. Vordering tot verklaring voor recht	408
Onderafdeling 1. (Vordering tot) verklaring voor recht	408
Onderafdeling 2. Rechtsverhouding	414

§ 1. Rechtsverhouding als begrip	414
A. Negatieve en positieve omschrijving	417
B. Deel of geheel	423
C. Rechtsverhouding met een derde	428
D. Tijdsdimensie van de rechtsverhouding	432
§ 2. Rechtsverhouding is geen vereiste	438
Onderafdeling 3. Autonoom en procesrechtelijk karakter	442
Onderafdeling 4. Types declaratoire vorderingen	447
Afdeling 2. Situering als preventieve dan wel curatieve vordering	450
Onderafdeling 1. Declaratoire vordering als subtype preventieve vordering	452
§ 1. Onderscheid vanuit historisch perspectief	456
§ 2. Onderscheid vanuit hedendaags perspectief	457
Onderafdeling 2. Curatieve declaratoire vordering	463
Afdeling 3. Tussenbesluit: diversiteit declaratoire vorderingen	464
Hoofdstuk 2.	
Meerwaarde declaratoire vordering	467
Afdeling 1. Preventief perspectief	467
Afdeling 2. Curatief perspectief	474
Afdeling 3. Meerwaarde in het algemeen	477
Afdeling 4. Tussenbesluit: meerwaarde declaratoire vordering	487
Hoofdstuk 3.	
Voorwaarden	489
Afdeling 1. Verbonden ontvankelijkheidsvoorwaarden vanuit belangvereiste	495
Afdeling 2. Vaststellingsbelang	504
Onderafdeling 1. Terughoudendheid	505
Onderafdeling 2. Rechtsbeschermingsfactor: bedreigd of geschonden subjectief recht	510
§ 1. Preventief optreden: ernstig bedreigd recht	511
A. Dreigende, geen voltooide rechtsschending	512
B. Voorkomen van schade	514
C. Bedreigd en in beginsel eigen subjectief recht	521
D. Noodzaak van een rechtsgeschil en rechtsonzekerheid	525
E. Zware en ernstige bedreiging	544
F. Verstoring juridische orde	547
G. Tussenbesluit	550
§ 2. Curatief optreden: rechtsschending	551
Onderafdeling 3. Nut van de gevorderde verklaring voor recht	553
§ 1. Wegnemen van rechtsonzekerheid	553
A. Wegnemen onzekerheid	553

B. Rechtsbelang.....	561
§ 2. Wegnemen bedreiging	571
A. Wegnemen bedreiging door onzekerheid	571
B. Geen juridische consultatie	572
§ 3. Rechtsherstel.....	580
§ 4. Declaratoire vordering uitgesloten in kort geding	585
Onderafdeling 4. Noodzaak van de gevorderde verklaring voor recht. ...	588
§ 1. Grenzen aan splitsing in vorderingen	589
§ 2. Subsidiariteit van declaratoire vordering ten opzichte van ver- oordelende vordering	598
§ 3. Grens aan de proceseconomische rem.....	606
<i>Titel III.</i>	
<i>Tussenbesluit Deel II</i>	615
 DEEL III.	
ALGEMEEN BESLUIT	625
Titel I. Niet-vergoedende functies en hun beperkingen	628
Titel II. Algemeen kader voor de Belgische declaratoire vordering	632
Titel III. Meerwaarde van de Belgische declaratoire vordering bij het nastreven van de niet-vergoedende doelstellingen.	639
Titel IV. Uitleiding	648
<i>Bibliografie</i>	655
<i>Trefwoordenregister</i>	739

AFKORTINGEN EN VERWIJZINGEN

De verwijzingen en afkortingen in dit onderzoek volgen de zogenoemde V&A-regels uit INTERUNIVERSITAIRE COMMISSIE JURIDISCHE VERWIJZINGEN EN AFKORTINGEN, *Juridische verwijzingen en afkortingen*, Mechelen, Kluwer, 2015, xii+133 p.

Deze publicatie is vrij te consulteren via de volgende link (laatst geraadpleegd op 1 maart 2020): https://legalworld.wolterskluwer.be/media/8828/v_a_juridische-verwijzingen-afkortingen.pdf.

VERKORT WEERGEGEVEN WERKEN

BELGIË

ALLEMEERSCH, B., *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, Antwerpen, Intersentia, 2007, xxviii+671 p.;

ALLEMEERSCH, *Taakverdeling*, 2007

ALLEMEERSCH, B., VAN ORSHOVEN, P. en VOET, S., *Tussen gelijk hebben en gelijk krijgen. Gerechtig recht voor bachelors*, Leuven, Acco, 2020, 464 p.;

ALLEMEERSCH e.a., *Gelijk hebben en krijgen*, 2020

BAETENS-SPETSCHINSKY, M., BERWETTE, M., BIART, J., DE LOPHEM, E., ELOY, G., ENGLEBERT, J., LAUNE, F., LEJEUNE, F., LENAERTS, J.-S. en TATON, X., *Droit du procès civil*, Vol. 1, Limal, Anthemis, 2018, 384 p.;

BAETENS-SPETSCHINSKY e.a., *Droit du procès civil*, Vol. 1, 2018

BARBAIX, R. en CARETTE, N., *Privaat (vermogens)recht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, xvii+216 p.;

BARBAIX en CARETTE, *Privaat (vermogens)recht*, 2018

BEERNAERT, S., “Het belang als ontvankelijkheidsvereiste bij de gewone rechter, de Raad van State en het Arbitragehof”, *P&B* 2000, 155-170;

BEERNAERT, “Het belang als ontvankelijkheidsvereiste”, 2000

BOCKEN, H. en BOONE, I., m.m.v. KRUIHOF, M., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, xiii+270 p.;

BOCKEN e.a., *Schadevergoedingsrecht*, 2014

BOULARBAH, H., “La double dimension de la qualité, condition de l’action et condition de la demande en justice”, *TBBR* 1997, 58-97;

BOULARBAH, “La qualité”, 1997

BUELENS, I., “Een verklaring voor recht: voor iedereen maar niet voor de stakingsrechter inzake handelspraktijken?” (noot onder Voorz. Kh. Brussel 9 december 2004), *RABG* 2005, afl. 10, 972-979;

BUELENS, “Een verklaring voor recht”, 2005

CASTERMANS, M., *Gerechtig Privaatrecht*, Gent, STORY Publishers, 2009, 763 p.;

CASTERMANS, *Gerechtig Privaatrecht*, 2009

- CAUFFMAN, C., “Naar een punitief Europees verbintenissenrecht? Een rechtsvergelijkende studie naar de draagwijdte, de grondwettigheid en de wenselijkheid van het bestraffend karakter van het verbintenissenrecht”, *TPR* 2007, 799-873;
CAUFFMAN, “Naar een punitief Europees verbintenissenrecht?”, 2007
- CAUFFMAN, C. en WEYTS, B., “Privaatrecht en rechtshandhaving” in VERENIGING VOOR DE VERGELIJKENDE STUDIE VAN HET RECHT VAN BELGIË EN NEDERLAND (ed.), *Preadviezen 2009*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2009, 303-366;
CAUFFMAN en WEYTS, “Privaatrecht en rechtshandhaving”, 2009
- COLSON, P., “Réparation en nature et préjudice corporel: faux ennemis?” in DUBUIS-SON, B. (ed.), *Le dommage corporel et sa réparation*, Limal, Anthemis, 2019, 85-129;
COLSON, “Réparation en nature et préjudice corporel”, 2019
- CORNELIS, L., *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door zaken*, Antwerpen, Kluwer, 1982, xxxix+728 p.;
CORNELIS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid zaken*, 1982
- CORNELIS, L., *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht. De onrechtmatige daad*, Antwerpen, Maklu Uitgevers, 1989, xii+744 p.;
CORNELIS, *Beginselen*, 1989
- CORNELIS, L., *Openbare orde*, Antwerpen, Intersentia, 2019, xiii+943 p.;
CORNELIS, *Openbare orde*, 2019
- DAUW, P., *Burgerlijk procesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2018, xxxiv+570 p.;
DAUW, *Burgerlijk procesrecht*, 2018
- DE BOE, C., “Le défaut d’intérêt né et actuel”, *Ann.dr.Louvain* 2006, afl. 1-2, 97-167;
DE BOE, “Le défaut d’intérêt”, 2006
- DE KEZEL, E., “Juridische bescherming van niet-vermogensrechtelijke belangen”, *TPR* 2003, 501-555;
DE KEZEL, “Niet-vermogensrechtelijke belangen”, 2003
- DE LEVAL, G., *Éléments de procédure civile*, Brussel, Larcier, 2005, 552 p.;
DE LEVAL, *Éléments*, 2005
- DE LEVAL, G., “L’action en justice” in DE LEVAL, G. (ed.), *Droit judiciaire*, t. 2, *Manuel de procédure civile*, Brussel, Larcier, 2015, 73-115;
DE LEVAL, “L’action en justice”, 2015
- DE REY, S., *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, xxxiii+927 p.;
DE REY, *Herstel in natura*, 2019
- DE WILDE, L., “Begrip ‘Schade’” in VANDENBERGHE, H. (ed.), *Onrechtmatige daad. Actuele tendensen*, Antwerpen, Kluwer, 1979, 179-219;
DE WILDE, “Schade”, 1979

- FETTWEIS, A., KOHL, A. en DE LEVAL, G., *Éléments de la procédure civile*, Fasc. I, Luik, Presses universitaires de Liège, 1983, 267 p.;
- FETTWEIS e.a., *Procédure civile*, 1983**
- FETTWEIS, A., *Manuel de procédure civile*, Luik, Faculté de droit, 1987, ix+769 p.;
- FETTWEIS, *Manuel*, 1987**
- GILLAERTS, P., *Deviating from the principle of full compensation in Belgian tort law*, Brugge, die Keure, 2017, xxviii+252 p.;
- GILLAERTS, *Principle of full compensation*, 2017**
- LAENENS, J., SCHEERS, D., THIRIAR, P., RUTTEN, S. en VANLERBERGHE, B., *Handboek Gerechtelijk Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2019, xxviii+969 p.;
- LAENENS e.a., *Gerechtelijk Recht*, 2019**
- MAES, B., VANLERSBERGHE, P., CLIJMANS, N. en VAN SCHEL, S., *Gerechtelijk privaatrecht ... na de hervormingen van Potpourri I tot V*, Brugge, die Keure, 2017, xxvi+457 p.;
- MAES e.a., *Gerechtelijk privaatrecht*, 2017**
- MAES, B., VANLERSBERGHE, P., CLIJMANS, N. en VAN SCHEL, S., *Gerechtelijk privaatrecht ... na de hervormingen van 2017-2019*, Brugge, die Keure, 2019, xxvii+501 p.;
- MAES e.a. *Gerechtelijk privaatrecht*, 2019**
- PETIT, J., *Sociaal Procesrecht in Algemene reeks*, Vol. 14, Brugge, die Keure, 2007, xiii+795 p.;
- PETIT, *Sociaal Procesrecht*, 2007**
- RONSE, J., *Aanspraak op schadeloosstelling*, Brussel, Larcier, 1954, 499 p.;
- RONSE, *Aanspraak*, 1954**
- RONSE, J., DE WILDE, L., CLAEYS, A. en MALLEMS, I., *Schade en schadeloosstelling. Deel I* in APR, Gent, E. Story-Scientia, 1984, xxv+411 p.;
- RONSE e.a., *Schade en schadeloosstelling*, 1984**
- ROUARD, P., *Traité élémentaire de droit judiciaire privé*, tome préliminaire, *Introduction générale*, Vol. 1, *Principes généraux du droit judiciaire privé*, Brussel, Bruylant, 1979, xxxix+426 p.;
- ROUARD, *Traité élémentaire*, t. préliminaire, Vol. 1, 1979**
- SIMOENS, D., *Buitencontractuele aansprakelijkheid*, Deel II, *Schade en Schadeloosstelling in Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, XI, Antwerpen, Kluwer, 1999, x+433 p.;
- SIMOENS, *Schade en Schadeloosstelling*, 1999**
- SOBRIE, S., *Procederen qualitate qua*, Antwerpen, Intersentia, 2016, xvii+367 p.;
- SOBRIE, *Procederen qualitate qua*, 2016**

- STEVENS, F., “Vorderingsrecht onder CMR”, *TVR* 2008, afl. 3, 81-90;
STEVENS, “Vorderingsrecht onder CMR”, 2008
- STIJNS, S., *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2013, xvii+152 p.;
STIJNS, *Verbindenissenrecht Ibis*, 2013
- STORME, M., “Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap. Beschouwingen m.b.t. het procesrechtsmisbruik” in BAERT, G., MAEIJER, J.M., POLAK, J., SIMONT, L., STORME, M. en VAN GERVEN, W. (redactieraad) en COUSY, H., NELISSEN GRADE, J.M., VANISTENDAEL, F. en WEYTS, L. (redactiecomité), *Liber Amicorum Jan Ronse*, Brussel, Uitgeverij Story Scientia, 1986, 67-89;
STORME, “Procesrechtsmisbruik”, 1986
- TAELMAN, P., *Het gezag van het rechterlijk gewijsde: een begrippenstudie*, Diegem, Kluwer, 2001, xxi+465 p.;
TAELMAN, *Gezag van gewijsde*, 2001
- VANANROYE, J., “Voorlopig bewind: onbevoegdheid van de gewone organen of onbekwaamheid van de rechtspersoon?”, *TRV* 2005, afl. 1, 8-26;
VANANROYE, “Vorderingsbevoegdheid”, 2005
- VAN COMPERNOLLE, J., *Le droit d’action en justice des groupements*, Brussel, Larcier, 1972, xiv+436 p.;
VAN COMPERNOLLE, *Le droit d’action*, 1972
- VAN COMPERNOLLE, J. en CLOSSET-MARCHAL, G., “Examen de jurisprudence (1985 à 1996). Droit judiciaire privé”, *RCJB* 1997, 495-677;
VAN COMPERNOLLE en CLOSSET-MARCHAL, “Examen de jurisprudence”, 1997
- VANDERHAEGHEN, A., “Actio ad futurum” (noot onder Antwerpen 23 april 2012), *NJW* 2012, afl. 270, 679;
VANDERHAEGHEN, “Actio ad futurum”, 2012
- VAN DE VOORDE, J., “De verkrijgende verjaring: niet slechts een verweermiddel, maar ook (soms) een vaststellingsvordering” in R. BARBAIX en R. CARETTE (eds.), *Tendensen Vermogensrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 203-243;
VAN DE VOORDE, “De verkrijgende verjaring”, 2015
- VAN EETVELDE, J. en VANANROYE, J., “Trekt de hervorming in hoger beroep van een gerechtelijke ontbinding het tapijt weg onder de vereffenaar?” (noot onder Cass. 28 oktober 2016), *TRV-RPS* 2017, afl. 2, 174-185;
VAN EETVELDE en VANANROYE, “Hervorming gerechtelijke ontbinding”, 2017
- VAN GERVEN, W., *Algemeen Deel in Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, Brussel, E. Story-Scientia, 1987, vi+519 p.;
VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, 1987

- VAN GERVEN, W., “Remedies for Infringements of Fundamental Rights”, *European Public Law* 2004, vol. 10, afl. 2, 261-284;
VAN GERVEN, “Infringements of Fundamental Rights”, 2004
- VAN GERVEN, W. en LIERMAN, S., *Algemeen Deel. Veertig jaar later. Privaat- en publiekrecht in een meergelaagd kader van regelgeving, rechtsvorming en regeltoepassing in Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, Mechelen, Kluwer, 2010, 603 p.;
VAN GERVEN en LIERMAN, *Algemeen Deel*, 2010
- VAN GERVEN, W., m.m.v. VAN OEVELEN, A., *Verbintenissenrecht*, Leuven, Acco, 2015, 728 p.;
VAN GERVEN, *Verbintenissenrecht*, 2015
- VANLERBERGHE, B., “Rechtsmisbruik in het procesrecht” in VAN OEVELEN, A., RUTTEN, S. en ROZIE, J. (eds.), *Rechtsmisbruik*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 115-147;
VANLERBERGHE, “Rechtsmisbruik”, 2015
- VANLERSBERGHE, P., “Het belang als toelaatbaarheidsvereiste voor het instellen van tussenvorderingen” in STORME, M.L. en Taelman, P. (eds.), *Het proces in meer-voud*, Diegem, Kluwer, 1997, 51-76;
VANLERSBERGHE, “Het belang als toelaatbaarheidsvereiste”, 1997
- VANLERSBERGHE, P., “Art. 17 Ger.W.” in *Comm.Ger.* 2002, afl. 55, losbl., 67 p.;
VANLERSBERGHE, “Art. 17 Ger.W.”, 2002
- VANLERSBERGHE, P., “Art. 18 Ger.W.” in *Comm.Ger.* 2002, afl. 55, losbl., 42 p.;
VANLERSBERGHE, “Art. 18 Ger.W.”, 2002
- VAN OMMESLAGHE, P., *Traité de droit civil belge*, II, *Les obligations*, Vol. 2, *Sources des obligations (deuxième partie)*, Brussel, Bruylant, 2013, 953-1768 (doorlopend genummerd doorheen de drie volumes);
VAN OMMESLAGHE, *Traité*, II, Vol. 2, *Sources (deuxième partie)*, 2013
- VAN ORSHOVEN, P., “Niet-ontvankelijkheid, nietigheid, verval en andere wolfjzers en schietgeweren van het burgerlijk procesrecht” in VAN ORSHOVEN, P. (ed.), *Gerechtigd Privaatrecht* in *Themis*, Vol. 2000, afl. 1, Brugge, die Keure, 2000, 25-59 (eveneens verschenen in *P&B* 2002, afl. 1, 3-26);
VAN ORSHOVEN, “Niet-ontvankelijkheid, nietigheid, verval”, 2000
- VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, xxxi+935 p. (waarvan blz. 3-27 een letterlijke overname zijn van VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., “Het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht: situering, doelstellingen, krachtlijnen, kritiek en vooruitzichten” in UALS, *Verantwoordelijkheid en recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 108-131);
VANSWEEVELT en WEYTS, *Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, 2009

VERLINDEN, J., “Het belang als ontvankelijkheidsvoorwaarde voor de rechtsvordering (Art. 17 en 18 Gerechtelijk Wetboek)”, *Jura Falc.* 1987-88, 19-59;
VERLINDEN, “Het belang als ontvankelijkheidsvoorwaarde”, 1987-88

WÉRY, P., *Droit des obligations*, II, *Les sources des obligations extracontractuelles. Le régime général des obligations*, Brussel, Larcier, 2016, 1015 p.;
WÉRY, *Droit des obligations*, II, 2016

WEYTS, B., “Lucratieve fouten in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht. The winner takes it all”, *RW* 2005-06, 1641-1652;
WEYTS, “Lucratieve fouten”, 2005-06

WITHOFS, V., “Bevoegdheden als categorie van subjectieve rechten: afbakening, kenmerken en juridisch regime”, *TPR* 2016, afl. 2, 433-488;
WITHOFS, “Bevoegdheden als subjectieve rechten”, 2016

DUITSLAND

ALTHAMMER, C., “§ 322” in STEIN, F. en JONAS, M., herausgegeben von BORK, R. en ROTH, H. (eds.), *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Band 4, §§ 271-327, Tübingen, Mohr Siebeck, 2018, 820-932;
ALTHAMMER, “§ 322”, 2018

ASSMANN, D., “Vor § 253” in WIECZOREK, B., herausgegeben von SCHÜTZE, R.A. (ed.), *Zivilprozessordnung und Nebengesetze. Großkommentar*, Band 4, §§ 253-299a, Berlin, Walter de Gruyter, 2013, 1-66;
ASSMANN, “Vor § 253”, 2013

ASSMANN, D., “§ 256” in WIECZOREK, B., herausgegeben von SCHÜTZE, R.A. (ed.), *Zivilprozessordnung und Nebengesetze. Großkommentar*, Band 4, §§ 253-299a, Berlin, Walter de Gruyter, 2013, 190-300;
ASSMANN, “§ 256”, 2013

BALTZER, J., *Die negative Feststellungsklage aus § 256 I ZPO*, Keulen, Carl Heymanns Verlag KG, 1980, xiv+214 p.;
BALTZER, *Die negative Feststellungsklage*, 1980

BAUMBACH, A., fortgeführt zunächst von LAUTERBACH, W., und sodann von ALBERS, J. en HARTMANN, P., nunmehr verfaßt von HARTMANN, P., *Zivilprozessordnung in Beck'sche Kurz-Kommentare*, Band 1, München, Verlag C.H. Beck, 2019, xxi+3381 p.;
HARTMANN, *ZPO*, 2019

BECKER-EBERHARD, E., “Vor § 253” in KRÜGER, W. en RAUSCHER, T. (eds.), *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Band 1, §§ 1-354, München, Beck, 2016, 1523-1536;
BECKER-EBERHARD, “Vor § 253”, 2016

- BECKER-EBERHARD, E., “§ 256” in KRÜGER, W. en RAUSCHER, T. (eds.), *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Band 1, §§ 1-354, München, Beck, 2016, 1596-1625;
BECKER-EBERHARD, “§ 256”, 2016
- BRAUN, J., *Lehrbuch des Zivilprozessrechts. Erkenntnisverfahren*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2014, lv+1212 p.;
BRAUN, *Lehrbuch des Zivilprozessrechts*, 2014
- BREHM, W., “Rechtsschutzbedürfnis und Feststellungsinteresse” in CANARIS, C.-W., HELDRICH, A., HOPT, K.J., ROXIN, C., SCHMIDT, K. en WIDMAIER, G. (eds.), *50 Jahre Bundesgerichtshof. Festgabe aus der Wissenschaft*, Band III, *Zivilprozess, Insolvenz, Öffentliches Recht (redactie door K. Schmidt)*, München, C.H. Beck, 2000, 91-108;
BREHM, “Rechtsschutzbedürfnis und Feststellungsinteresse”, 2000
- FOERSTE, U., “Vor § 253” in MUSIELAK, H.-J. en VOIT, W., *Zivilprozessordnung*, München, Verlag Franz Vahlen, 2018, 971-974;
FOERSTE, “Vor § 253”, 2018
- FOERSTE, U., “§ 256” in MUSIELAK, H.-J. en VOIT, W., *Zivilprozessordnung*, München, Verlag Franz Vahlen, 2018, 991-1005;
FOERSTE, “§ 256”, 2018
- FÖRSCHLER, P. en STEINLE, H., oorspronkelijk door FÖRSCHLER, H., *Der Zivilprozess. Ein Lehrbuch für die Praxis*, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 2010, xlv+422 p.;
FÖRSCHLER en STEINLE, *Der Zivilprozess*, 2010
- GEISLER, H., “§ 256” in PRÜTTING, H. en GEHRLEIN, M. (eds.), *Zivilprozessordnung. Kommentar*, Keulen, Luchterhand Verlag 2018, 809-816;
GEISLER, “§ 256”, 2018
- GREGER, R., “Vor § 253” in ZÖLLER, R., bewerkt von ALTHAMMER, C., FESKORN, C., GEIMER, R., GREGER, R., HERGET, K., HEßLER, H.-J., LORENZ, A., LÜCKEMANN, C., SCHULTZKY, H., SEIBEL, M. en VOLLKOMMER, G. (eds.), *Zivilprozessordnung*, Keulen, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2018, 737-741;
GREGER, Vor § 253”, 2018
- GREGER, R., “§ 256” in ZÖLLER, R., bewerkt von ALTHAMMER, C., FESKORN, C., GEIMER, R., GREGER, R., HERGET, K., HEßLER, H.-J., LORENZ, A., LÜCKEMANN, C., SCHULTZKY, H., SEIBEL, M. en VOLLKOMMER, G. (eds.), *Zivilprozessordnung*, Keulen, Verlag Dr. Otto Schmidt KG, 2018, 752-761;
GREGER, “§ 256”, 2018
- GRUNSKY, W., *Grundlagen des Verfahrensrechts*, Bielefeld, Gieseking Verlag, 1974, xv+583 p.;
GRUNSKY, *Grundlagen des Verfahrensrechts*, 1974

- GRUNSKY, W., voortgeleid van JACOBY, F., *Zivilprozessrecht*, München, Vahlen, 2016, xxxix+312 p.;
GRUNSKY, *Zivilprozessrecht*, 2016
- JACOBS, M., *Der Gegenstand des Feststellungsverfahrens*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2005, xxxviii+554 p.;
JACOBS, *Gegenstand Feststellungsverfahrens*, 2005
- KLAPPSTEIN, V., "Die drei verschiedenen Klagearten im Zivilprozess – Systematik, Gemeinsamkeiten und Unterschiede", *JA* 2012, afl. 8, 606-612;
KLAPPSTEIN, "Die drei verschiedenen Klagearten", 2012
- KÖTZ, H., voortgeleid van WAGNER, G., *Deliktsrecht*, München, Verlag Franz Vahlen, 2016, xxiii+330 p.;
KÖTZ, *Deliktsrecht*, 2016
- LENT, F., voortgeleid van JAURNIG, O., volledig nu bewerkt van HESS, B., *Zivilprozessrecht. Ein Studienbuch*, München, Verlag C.H. Beck, 2011, xxvi+399 p.;
HESS, *Zivilprozessrecht*, 2011
- LÜKE, W., *Zivilprozessrecht, I, Erkenntnisverfahren*, München, C.H. Beck, 2013, xxii+500 p.;
LÜKE, *Zivilprozessrecht, I*, 2013
- MELLER-HANNICH, C., *Zivilprozessrecht*, Stuttgart, Kohlhammer, 2016, xxi+235 p.;
MELLER-HANNICH, *Zivilprozessrecht*, 2016
- MUSIELAK, H.-J. en VOIT, W., *Grundkurs ZPO*, München, Verlag C.H. Beck, 2016, xxiv+561 p.;
MUSIELAK en VOIT, *Grundkurs ZPO*, 2016
- PANIER, A., *Der Grundsatz der Schadenseinheit*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2009, xv+236 p.;
PANIER, *Der Grundsatz der Schadenseinheit*, 2009
- PAULUS, C.G., *Zivilprozessrecht*, Berlijn, Springer, 2017, xxviii+430 p.;
PAULUS, *Zivilprozessrecht*, 2017
- POHLMANN, P., *Zivilprozessrecht*, München, C.H. Beck, 2018, xxii+443 p.;
POHLMANN, *Zivilprozessrecht*, 2018
- PUKALL, F. en KIEßLING, E., *Der Zivilprozess in der Praxis*, Baden-Baden, Nomos, 2013, 686 p.;
PUKALL en KIEßLING, *Der Zivilprozess*, 2013

- REICHOLD, K., “§ 256” in THOMAS, H. en PUTZO, H., voortgevoerd van REICHOLD, K., HÜBTEGE, R. en SEILER, C. (eds.), *Zivilprozessordnung*, München, Verlag C.H. Beck, 2018, 532-539;
REICHOLD, “§ 256”, 2018
- ROSENBERG, L., voortgevoerd van SCHWAB, K.H., bewerkt van GOTTWALD, P., *Zivilprozessrecht*, München, Verlag C.H. Beck, 2018, xxxvi+1239 p.;
ROSENBERG, *Zivilprozessrecht*, 2018
- ROTH, H., “Vor § 253” in STEIN, F. en JONAS, M., herausgegeben von BORK, R. en ROTH, H. (eds.), *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Band 3, §§ 148-270, Tübingen, Mohr Siebeck, 2016, 669-777;
ROTH, “Vor § 253”, 2016
- ROTH, H., “§ 256” in STEIN, F. en JONAS, M., herausgegeben von BORK, R. en ROTH, H. (eds.), *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Band 3, §§ 148-270, Tübingen, Mohr Siebeck, 2016, 857-952;
ROTH, “§ 256”, 2016
- SAENGER, I., “§ 256” in SAENGER, I. (ed.), *Zivilprozessordnung. Handkommentar*, Baden-Baden, Nomos, 2019, losbl. (via beck-online);
SAENGER, “§ 256”, 2019
- SHELLHAMMER, K., *Zivilprozess*, Heidelberg, C.F. Müller, 2016, lxxii+988 p.;
SHELLHAMMER, *Zivilprozess*, 2016
- SCHILKEN, E., *Zivilprozessrecht*, München, Vahlen, 2014, xxxvi+521 p.;
SCHILKEN, *Zivilprozessrecht*, 2014
- SCHLOSSER, P., *Zivilprozessrecht*, I, *Erkenntnisverfahren*, München, Vahlen, 1991, xx+378 p.;
SCHLOSSER, *Zivilprozessrecht*, I, 1991
- SCHNEIDER, E., *Die Klage im Zivilprozess*, Keulen, Verlag Dr. Otto Schmidt, 2007, xlv+540 p.;
SCHNEIDER, *Die Klage im Zivilprozess*, 2007
- SCHWAB, M., *Zivilprozessrecht*, Heidelberg, C.F. Müller, 2016, xix+424 p.;
SCHWAB, *Zivilprozessrecht*, 2016
- SIEBERT, O., “§ 256” in SAENGER, I., ULLRICH, C. en SIEBERT, O. (eds.), *Zivilprozessordnung. Kommentiertes Prozessformularbuch*, Baden-Baden, Nomos, 2019, 564-570;
SIEBERT, “§ 256”, 2019
- SULZER, O., *Die negative Feststellungsklage*, Lucka, Reinhold Berger, 1913, vii+47 p.;
SULZER, *Die negative Feststellungsklage*, 1913

- STEIN, F., bewerkt von JUNCKER, J., *Grundriß des Zivilprozeßrechts und des Konkursrechts*, Tübingen, Mohr, 1928, xxiv+472 p.;
STEIN, *Grundriß des Zivilprozeßrechts*, 1928
- TRZASKALIK, C., *Die Rechtsschutzzone der Feststellungsklage im Zivil- und Verwaltungsprozeß*, Berlin, Duncker & Humblot, 1978, 209 p.;
TRZASKALIK, *Die Feststellungsklage*, 1978
- WIESER, E., *Das Rechtsschutzinteresse des Klägers im Zivilprozeß*, Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 1971, 267 p.;
WIESER, *Das Rechtsschutzinteresse*, 1971
- ZEISS, W. en SCHREIBER, K., *Zivilprozessrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2014, xi+363 p.;
ZEISS en SCHREIBER, *Zivilprozessrecht*, 2014
- ZEUNER, A., “Überlegungen zum Begriff des Rechtsverhältnisses i.S. von § 256 ZPO” in GOTTWALD, P. en ROTH, H. (eds.), *Festschrift für Ekkehard Schumann zum 70. Geburtstag*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001, 595-611;
ZEUNER, “Rechtsverhältnisses”, 2001

FRANKRIJK

- AUBERT, J.-L. en SAVAUX, É., *Introduction au droit et thèmes fondamentaux du droit civil*, Parijs, Sirey, 2018, xx+409 p.;
AUBERT en SAVAUX, *Droit civil*, 2018
- BACACHE-GIBEILLI, M., *Les obligations. La responsabilité civile extracontractuelle in Traité de droit civil*, t. 5, Parijs, Economica, 2016, 1097 p.;
BACACHE-GIBEILLI, *Les obligations*, 2016
- BANDRAC, M., “Vérification de l'intérêt à agir” in GUINCHARD, S. (ed.), *Dalloz action. Droit et pratique de la procédure civile*, Livre 1, *Engager un procès*, Titre 10, *Les vérifications à opérer*, Chapitre 101, 2017-2018, losbl.;
BANDRAC, “Intérêt à agir”, 2017-18
- BLOCK, G., *Les fins de non-recevoir en procédure civile*, Brussel, Bruylant, 2002, xv+453 p.;
BLOCK, *Les fins de non-recevoir*, 2002
- BRUN, P., *Responsabilité civile extracontractuelle*, Parijs, LexisNexis, 2018, xiv+698 p.;
BRUN, *Responsabilité civile extracontractuelle*, 2018
- BUFFELAN-LANORE, Y. en LARRIBAU-TERNEYRE, V., *Droit civil. Les obligations*, Parijs, Sirey, 2018, xi+1269 p.;
BUFFELAN-LANORE en LARRIBAU-TERNEYRE, *Droit civil*, 2018

- CADIET, L. en JEULAND, E., *Droit judiciaire privé*, Parijs, LexisNexis, 2013, xviii+884 p.;
CADIET en JEULAND, *Droit judiciaire privé*, 2013
- CADIET, L., NORMAND, J. en AMRANI MEKKI, S., *Théorie générale du procès*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2013, xvii+997 p.;
CADIET e.a., *Théorie générale*, 2013
- CAYROL, N., *Procédure civile*, Parijs, Dalloz, 2019, 574 p.;
CAYROL, *Procédure civile*, 2019
- CHAINAIS, C., FERRAND, F., MAYER, L. en GUINCHARD, S., *Procédure civile. Droit interne et européen du procès civil*, Parijs, Dalloz, 2018, xi+1801 p.;
CHAINAIS e.a., *Procédure civile*, 2018
- COUCHEZ, G. en LAGARDE, X., *Procédure civile*, Parijs, Sirey, 2014, xi+514 p.;
COUCHEZ en LAGARDE, *Procédure civile*, 2014
- FABRE-MAGNAN, M., *Droit des obligations, 2, Responsabilité civile et quasi-contrats*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2019, xiii+608 p.;
FABRE-MAGNAN, *Droit des obligations, 2*, 2019
- GUINCHARD, S. en DEBARD, T. (eds.), *Lexique des termes juridiques 2019-2020*, Parijs, Dalloz, 2019, 1140 p.;
GUINCHARD en DEBARD, *Lexique*, 2019
- GUINCHARD, S., FERRAND, F., CHAINAIS, C. en MAYER, L., *Procédure civile*, Parijs, Dalloz, 2019, xvi+941 p.;
GUINCHARD e.a., *Procédure civile*, 2019
- JEULAND, E., *Droit processuel général*, Issy-les-Moulineaux Cedex, LGDJ, 2018, 874 p.;
JEULAND, *Droit processuel général*, 2018
- JULIEN, P. en FRICERO, N., *Procédure civile*, Parijs, LGDJ, 2011, 544 p.;
JULIEN en FRICERO, *Procédure civile*, 2011
- LE TOURNEAU, P., *Répertoire de droit civil Dalloz 2017, v° Responsabilité (en général)*;
LE TOURNEAU, *Responsabilité*, 2017
- RASCHEL, L., *Le droit processuel de la responsabilité civile*, Parijs, IRJS Editions, 2010, xviii+465 p.;
RASCHEL, *Le droit processuel*, 2010
- SOLUS, H. en PERROT, R., *Droit judiciaire privé, Tome I, Introduction. Notions fondamentales. Organisation judiciaire*, Parijs, Sirey, 1961, 1147 p.;
SOLUS en PERROT, *Droit judiciaire privé, I*, 1961

TUNC, A., “Fondements et fonctions de la responsabilité civile en droit français. Grundlagen und Funktionen der Haftpflicht nach französischem Recht” in KLEIN, F.-E. (ed.), *Deutsch-französisch-schweizerisches Colloquium über die Grundlagen und Funktionen des Haftpflichtrechts. Colloque franco-germano-suisse sur les fondements et les fonctions de la responsabilité civile*, Basel, Helbing & Lichtenhahn, 1973, 1-45;
TUNC, “Fondements et fonctions”, 1973

VINEY, G., *Introduction à la responsabilité in Traité de droit civil*, Parijs, LGDJ, 2008, viii+693 p.;
VINEY, Introduction, 2008

VINEY, G., JOURDAIN, P. en CARVAL, S., *Les effets de la responsabilité in Traité de droit civil*, Parijs, LGDJ, 2017, 872 p.;
VINEY e.a., Les effets, 2017

NEDERLAND

BLOEMBERGEN, A.R., *Schadevergoeding bij onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 1965, xvi+459 p.;
BLOEMBERGEN, Schadevergoeding, 1965

DEURVORST, T.E., “Rechtsvorderingen” in *Groene Serie Onrechtmatige daad*, Deventer, Kluwer, 2018, losbl.;
DEURVORST, “Rechtsvorderingen”, 2018

EMAUS, J.M., *Handhaving van EVRM-rechten via het aansprakelijkheidsrecht. Over de inpassing van de fundamentele rechtsschending in het Nederlandse burgerlijk recht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2013, xxi+427 p.;
EMAUS, Handhaving van EVRM-rechten, 2013

ENGELHARD, E.F.D. en VAN MAANEN, G.E., *Aansprakelijkheid voor schade: contractueel en buitencontractueel in Monografieën Privaatrecht BW*, nr. A15, Deventer, Kluwer, 2008, xv+99 p.;
ENGELHARD en VAN MAANEN, Aansprakelijkheid voor schade, 2008

ENNEKING, L. en DE JONG, E., “Regulering van onzekere risico’s via *public interest litigation*?” *NJB* 2014, afl. 23, 1542-1551;
ENNEKING en DE JONG, “Regulering van onzekere risico’s”, 2014

FOKKER, J.P., “Twaalfde afdeling Rv. Het vonnis” in *Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering*, Deventer, Kluwer, 2003, losbl.;
FOKKER, “Het vonnis”, 2003

FRENK, N., *Kollektieve akties in het privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 1994, xiv+385 p.;
FRENK, Kollektieve akties, 1994

- GIESEN, I., *Toezicht en aansprakelijkheid in Recht en Praktijk*, nr. 132, Deventer, Kluwer, 2005, xii+251 p.;
- GIESEN, *Toezicht en aansprakelijkheid*, 2005**
- GRAS, E., “De belang-eis van art. 3:303 BW als formele regel of als kader voor substantiële toetsing” in SALOMONS, A.F. en DE VRIES, G.J.P. (eds.), *Pro forma? Opstellen over de rol van formele regels en vormvoorschriften in het privaatrecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, 23-46;
- GRAS, “De belang-eis van art. 3:303 BW”, 2006**
- GROENEVELD-TIJSSSENS, N.E., “De Hoge Raad en de verklaring voor recht”, *NTBR* 2015/32;
- GROENEVELD-TIJSSSENS, “Verklaring voor recht”, 2015**
- GROENEVELD-TIJSSSENS, N.E., *De verklaring voor recht*, Deventer, Kluwer, 2015, xv+217 p.
- GROENEVELD-TIJSSSENS, *De verklaring voor recht*, 2015**
- HARTKAMP, A.S. en SIEBURGH, C.H., *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, 6, *Verbintenissenrecht*, Deel IV, *De verbintenis uit de wet*, Deventer, Kluwer, 2015, XLII+465 p.;
- HARTKAMP en SIEBURGH, *De verbintenis uit de wet*, 2015**
- HARTLIEF, T., “De meerwaarde van het aansprakelijkheidsrecht” in HARTLIEF, T. en KLOSSE, S. (eds.), *Einde van het aansprakelijkheidsrecht?*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 1-76;
- HARTLIEF, “De meerwaarde van het aansprakelijkheidsrecht”, 2003**
- HARTLIEF, T., “Heeft het aansprakelijkheidsrecht (de) toekomst?”, *TPR* 2007, afl. 3, 1651-1732;
- HARTLIEF, “Heeft het aansprakelijkheidsrecht (de) toekomst?”, 2007**
- HARTLIEF, T., “Handhaving in het aansprakelijkheidsrecht. Op weg naar een betere samenleving?”, *WPNR* 2008, afl. 6772, 767-777;
- HARTLIEF, “Handhaving in het aansprakelijkheidsrecht”, 2008**
- HARTLIEF, T., “Geld zetten op aansprakelijkheidsrecht”, *TPR* 2009, afl. 2, 565-580;
- HARTLIEF, “Geld op aansprakelijkheidsrecht”, 2009**
- HARTLIEF, T., KEIRSE, A.L.M., LINDENBERGH, S.D. en VRIESENDORP, R.D., *Verbintenissen uit de wet en Schadevergoeding*, Deventer, Kluwer, 2018, XXXV+508 p.;
- HARTLIEF e.a., *Verbintenissen en Schadevergoeding*, 2018**
- HEEMSKERK, W., m.m.v. VAN DUIN, J.M.L., LAWANT, R.S.I. en BLOMSMA, I.C., in voortzetting van HUGENHOLTZ, W. en HEEMSKERK, W.H., *Hoofdlijnen van Nederlands burgerlijk procesrecht*, Dordrecht, Convoy uitgevers, 2015, xviii+408 p.;
- HEEMSKERK, *Nederlands burgerlijk procesrecht*, 2015**

- JONGBLOED, A.W., “Art. 3:296 BW” in *Groene Serie Vermogensrecht*, Deventer, Kluwer, 2019, losbl.;
JONGBLOED, “Art. 3:296 BW”, 2019
- JONGBLOED, A.W., “Art. 3:302 BW” in *Groene Serie Vermogensrecht*, Deventer, Kluwer, 2019, losbl.;
JONGBLOED, “Art. 3:302 BW”, 2019
- JONGBLOED, A.W., “Art. 3:303 BW” in *Groene Serie Vermogensrecht*, Deventer, Kluwer, 2019, losbl.;
JONGBLOED, “Art. 3:303 BW”, 2019
- LINDENBERGH, S.D., *Schadevergoeding: algemeen, deel 1* in *Monografieën BW*, nr. B34, Deventer, Kluwer, 2014, xii+88 p.;
LINDENBERGH, *Schadevergoeding: algemeen, 1*, 2014
- LOTH, M.A., “Corrective and Distributive Justice in Tort Law. On the Restoration of Autonomy and a Minimal Level of Protection of the Victim”, *MJ* 2015, afl. 6, 788-811;
LOTH, “Corrective and Distributive Justice”, 2015
- MEIJERS, E.M.M., *Algemene leer van het burgerlijk recht*, Deel I, *De Algemene Begrippen van het Burgerlijk Recht*, Leiden, Universitaire Pers Leiden, 1958, vii+360 p.;
MEIJERS, *Algemene leer, I*, 1958
- PARSER, G., *Het declaratoir vonnis*, Amsterdam, Boek- en kunstdrukkerij v/h Roeloffzen-Hübner en Van Santen, 1903, xvi+300 p.;
PARSER, *Het declaratoir vonnis*, 1903
- SCHELTEMA, F.G., “Het declaratoir vonnis”, *NJB* 1932, afl. 13, 181-190;
SCHELTEMA, “Het declaratoir vonnis”, 1932
- SIEBURGH, C.H., *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, 6, *Verbintenissenrecht*, Deel I, *De verbintenis in het algemeen, eerste gedeelte*, Deventer, Kluwer, 2016, xlii+401 p.;
SIEBURGH, Assers, 6, I, Eerste gedeelte, 2016
- SNIJDERS, H.J., “Proces en (rechts)belang in civilibus, van Jeffrey naar de mediatie” in VAN BEUKERING-ROSMULLER, E.J.M., KALKMAN-BOGERD, L.E., DE KEZEL, E., PEL, M. en VAN DER WIEL, B.T.M. (eds.), *Recht(er) en belang. BW-krant jaarboek 17*, Deventer, Kluwer, 2002, 9-26;
SNIJDERS, “Proces en (rechts)belang”, 2002
- SNIJDERS, H.J., KLAASSEN, C.J.M. en MEIJER, G.J., *Nederlands burgerlijk procesrecht*, Deventer, Kluwer, 2017, xli+750 p.;
SNIJDERS e.a., *Nederlands burgerlijk procesrecht*, 2017

- STAR BUSMANN, C.W., bewerkt en herzien door RUTTEN, L.E.H., m.m.v. ARIËNS, W.H., *Hoofdstukken van burgerlijke rechtsvordering*, Haarlem, De Erven F. Bohn N.V., 1972, xix+575p.;
STAR BUSMANN, *Burgerlijke rechtsvordering*, 1972
- STEIN, P.A., oorspronkelijk bewerkt door RUEB, A.S., nadien bewerkt door GRAS, E., HENDRIKSE, R.G. en JONGBLOED, A.W., *Compendium van het burgerlijk procesrecht*, Deventer, Kluwer, 2018, xxii+633 p.;
STEIN, *Compendium burgerlijk procesrecht*, 2018
- STOLKER, C.J.J.M., “Commentaar op art. 3:302 BW. Declaratoir vonnis” in *T&C BW*, 2020, losbl.;
STOLKER, “Art. 3:302 BW”, 2020
- STOLKER, C.J.J.M., “Commentaar op art. 3:303 BW. Vereiste van voldoende belang” in *T&C BW*, 2020, losbl.;
STOLKER, “Art. 3:303 BW”, 2020
- VAN BAARS, J., *Point d'intérêt, point d'action*, Amsterdam, Buijten & Schipperheijn, 1971, 182 p.;
VAN BAARS, *Point d'intérêt, point d'action*, 1971
- VAN BOOM, W.H., “Compensating and preventing damage: is there any future left for tort law?” in X, *Festskrift till Bill W. Dufwa – Essays on Tort, Insurance Law and Society in Honour of Bill W. Dufwa*, Vol. I, Stockholm, Jure, 2006, 287-293;
VAN BOOM, “Compensating and preventing damage”, 2006
- VAN DAM, C.C., *Aansprakelijkheidsrecht*, Deel 1, *Rechtsbescherming, rechtsmiddel en rechtsherstel*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2015, 255 p.;
VAN DAM, *Aansprakelijkheidsrecht*, 1, 2015
- VAN DER WERF, H.G., *Procederen of schikken? Aspecten van het geldend maken van civiele rechten en bevoegdheden naar huidig en toekomstig recht*, Arnhem, Gouda Quint, 1984, xii+200 p.;
VAN DER WERF, *Procederen of schikken?*, 1984
- VAN NISPEN, C.J.J.C., *Het rechterlijk verbod en bevel*, Deventer, Kluwer, 1978, xviii+503 p.;
VAN NISPEN, *Rechterlijk verbod en bevel*, 1978
- VAN NISPEN, C.J.J.C., *Sancties in het vermogensrecht* in *Monografieën BW*, nr. A11, Deventer, Kluwer, 2018, xii+104 p.;
VAN NISPEN, *Sancties in het vermogensrecht*, 2018
- VAN SCHAICK, A.C., *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. Procesrecht, 2, Eerste aanleg*, Deventer, Kluwer, 2016, xxxiii+371 p.;
VAN SCHAICK, *Asser. Procesrecht, 2*, 2016

- VAN SCHENDEL, W.A.M., “Principes Edelachtbare” in VAN SCHENDEL, W.A.M. (ed.), *Naar Ons Voorlopig Oordeel*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2001, 51-64;
VAN SCHENDEL, “Principes Edelachtbare”, 2001
- VAN ZEBEN, C.J. en DU PON, J.W., m.m.v. OLTHOF, M.M., *Parlementaire Geschiedenis van het Nieuwe Burgerlijk Wetboek. Boek 3. Vermogensrecht in het algemeen*, Deventer, Kluwer, 1981, xi+969 p.;
VAN ZEBEN e.a., *Parlementaire Geschiedenis. Boek 3*, 1981
- WIGGERS-RUST, L.F., *Belang, belanghebbende en relativiteit in bestuursrecht en privaatrecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2011, 253 p.;
WIGGERS-RUST, *Belang en relativiteit*, 2011

OVERIG

- ABRAHAM, K.S., *The Forms and Functions of Tort Law*, Saint Paul, Foundation Press, 2017, 347 p.;
ABRAHAM, *Tort Law*, 2017
- BLOMEYER, A., *Types of relief available (judicial remedies)* in CAPPELLETTI, M. (ed.), *International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol. XVI, *Civil Procedure*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2014(heruitgave, eerste uitgave: 1982), 73 p.;
BLOMEYER, *Types of relief*, 2014
- CANE, P., *The Anatomy of Tort Law*, Londen, Hart Publishing, 1997, XVIII+243 p.;
CANE, *Tort Law*, 1997
- CANE, P., *Atiyah’s Accidents, Compensation and the Law*, Londen, Butterworths, 1999, xxviii+435 p.;
CANE, *Atiyah’s Accidents, Compensation and the Law*, 1999
- DEAKIN, S., JOHNSTON, A. en MARKESINIS, B., *Markesinis and Deakin’s Tort Law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, XCIV+907 p.;
DEAKIN e.a., *Tort Law*, 2013
- FLEMING, J.G., *An introduction to the law of torts*, Oxford, Clarendon Press, 1985, viii+236 p.;
FLEMING, *Law of torts*, 1985
- HODGES, C., *Law and Corporate Behaviour. Integrating Theories of Regulation, Enforcement, Compliance and Ethics*, Londen, Bloomsbury Publishing PLC, 2015, 800 p.;
HODGES, *Law and Corporate Behaviour*, 2015
- MCGREGOR, H., *McGregor on Damages*, Londen, Thomson Reuters, 2019, clv+1981 p.;
MCGREGOR, *Damages*, 2019

- SASSANI, B., *Lineamenti del processo civile italiano*, Milano, Giuffrè Editore, 2015, xxvi+918 p.;
SASSANI, *Processo civile italiano*, 2015
- STEVENS, R., *Torts and Rights*, Oxford, Oxford University Press, 2007, xxxix+361 p.;
STEVENS, *Torts and Rights*, 2007
- STOLL, H., *Consequences of Liability: Remedies in International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol. XI, *Torts*, Tübingen, Mohr, 1972, 172 p.;
STOLL, *Remedies*, 1972
- TUNC, A., *Introduction in International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol. XI, *Torts*, Tübingen, Mohr, 1974, 115 p.;
TUNC, *Introduction*, 1974
- VAN GERVEN, W., LEVER, J. en LAROUCHE, P., *Tort law in Ius commune casebooks on the common law of Europe*, Oxford, Hart Publishing, 2000, XCIX+969 p.
VAN GERVEN e.a., *Tort law*, 2000
- VON BAR, C., *The Common European Law of Torts*, Vol. 1, *The Core Areas of Tort Law, its Approximation in Europe, and its Accommodation in the Legal System*, Oxford, Clarendon Press, 1998, cxlv+661 p.;
VON BAR, *Torts*, Vol. 1, 1998
- VON BAR, C., *The Common European Law of Torts*, Vol. 2, *Damage and Damages, Liability for and without Personal Misconduct, Causality, and Defences*, Oxford, Clarendon Press, 2000, cxx+607 p.;
VON BAR, *Torts*, Vol. 2, 2000

